

НОВЕ СЛОВО У ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВІ

Дудко Віктор. Тарас Шевченко: джерелознавчі студії. – К.: Критика, 2014. – 416 с.

У книжці Віктора Дудка зібрано статті, напрацьовані протягом останнього двадцятиріччя. Вони відбивають доволі вагомий шевченкознавчий сегмент наукових зацікавлень дослідника, що не раз оприлюднював свої розвідки у фаховій періодиці й колективних збірниках праць, відомих, щоправда, вузькому колу знавців. У період після здобуття Незалежності за кількістю нового, першорядного за значущістю фактажу збірка не має аналогів у шевченкознавстві.

Статті згруповано у три розділи: “Оточення поета”, “Питання текстології”, “До історії шевченкознавства”. У першому розглянуто як постаті відомі (О. Маркович, Л. Мей, І. Тургенєв), так і менш знані, а то й неспівмірні за значущістю з передньою групою (І. Дзюбин, І. Корбе, Є. Розаліон-Сошальський, С. Яновський).

У кожному випадку йдеться саме про з’ясування нових обставин, реконструкцію біограм, спростування прийнятих свого часу на віру хибних тверджень, які подекуди набули неабиякого поширення. Так, В. Дудко встановив, що знайомство Тургенєва із Шевченком, Марком Вовчком та іншими членами українського гуртка відбулося у проміжку між 4 і за кілька днів до 7 лютого 1859 р. Він звертається також і до “незручних” свого часу висловлювань І. Тургенєва, що стосуються, зокрема, і Шевченка, пропонуючи професійний коментар до не завжди задовільно пояснених місць у листуванні письменника навіть в академічних російських виданнях класика. Принагідно вказує і на новітні фальсифікації, коли деякі дослідники вивирають слова Тургенєва з контексту, силкуючись подати виразно іронічний відгук про українського поета як захоплену оцінку.

В. Дудко на основі вперше залучених архівних матеріалів дослідив біографії кількох осіб з оточення Шевченка, щодо яких коментатори раніше обмежувалися глухою констатацією факту знайомства. Переважно такі особи становили іноді третьорядне, а то й випадкове коло спілкування поета. Однак не підлягає сумніву нині важливість для нас якомога повнішого документування не тільки творчого життя митця, а і його повсякденного побуту, знайомств, зустрічей, дозвілля тощо. Значущість цього завдання побільшується, коли дослідник стикається з необхідністю фронтального коментування, скажімо, Щоденника чи листування Шевченка, де не бракує “темних” місць і невстановлених осіб. Брак відомостей потім позначається й на масовій рецепції Шевченкової спадщини: читач не знайде пояснень щодо ряду обставин. Подекуди такі, здавалося б, малоцікаві розшуки

мають результатом несподівані факти. На основі багаторічних плідних розшуків дослідник заперечує тим, хто вважає, ніби наявний стан джерел не дає змоги з належною повнотою прокоментувати Щоденник поета. Іноді це справді так, тоді пропонується вірогідна реконструкція, але переважно “знаходити матеріали про тих осіб із Шевченкового оточення, яких у численних коментарях до поетового щоденника не було ідентифіковано, є справою засадничо цілком можливою” (78). І ще: “...Вважати, що про Шевченка відомо “все”, може хіба дослідник-неофіт, необізнаний із конкретикою шевченківського джерелознавства” (82).

Елементарне, на перший погляд, уміння В. Дудка користуватися календарем дало йому можливість змінити датування кількох автографів, установити точний час деяких подій. Він переконливо довів, наприклад, що найраніший із відомих Шевченкових листів до Миколи Макарова, який датували 7 лютого 1860 р. (в автографі було зазначено число й місяць), з’явився насправді 1859 р. Йому вдалося аргументовано звузити час появи кількох записок Шевченка (див. статтю “До хронології Шевченкових листів 1860–1861 років” та ін.). Багатьох текстологічних колізій, як свідчать праці В. Дудка, не було б, якби науковці просто сягнули першоджерела, а не запозичували інформацію із других рук. Причому мова про дефінітивні видання – академічне Повне зібрання творів, літописи життя і творчості, які за визначенням вимагають саме такої роботи. Так сталося і з листом В. Рєпніної до Шевченка від 1 вересня 1849 р., що подекуди помилково датувався за спогадами Ф. Лазаревського 1848 р., попри очевидну невідповідність наявній інформації. А дату виразно вказано в автографі.

Особливу цінність має студія, присвячена театральній рецензії Шевченка. Цю газетну статтю поета, на пропозицію дослідника, варто точно називати “Бенефис г-жи Пиуновой январа 21 1858 г.”. Крок за кроком, залучаючи *de visu* відомі матеріали, а також малознані документи, він відкидає поширене твердження, ніби публікація з’явилася в “Нижегородских губернских ведомостях” анонімно, насправді Шевченко підписався астрономом –

трьома астерисками, що зауважували окремі науковці ще у 1930-х рр., але згодом про це було забуто. В. Дудко висвітлює також особливості републікації Шевченкової нотатки, указуючи на численні неточності у твердженнях попередників. Він неодноразово відтворює й “механіку народження шевченкознавчих легенд” (вислів Ю. Івакіна). У справді-таки детективний сюжет розгортається ідентифікація “г-жи Васильевой”, згаданої в рецензії Шевченка. Доведення того, що мова зовсім не про Катерину Васильєву, як це зафіксовано в більшості праць (в окремих обмежилися прізвищем), а про молоду на час написання Шевченкового відгуку актрису Олександру Васильєву, потребувало досконалого знання джерел, залучення рідкісних публікацій, критичної оцінки всіх наявних відомостей тощо.

Ще одну шевченкознавчу легенду спростовано в розвідці “Чи слушно датовано щоденниковий запис Олени Штакеншнейдер про Шевченків виступ на літературному вечорі в Петербурзі?”. На підставі запису О. Штакеншнейдер понад століття в шевченкознавстві побутувала думка про участь Шевченка у трьох публічних літературних читаннях. Хибна інформація ширилася в довідниках і монографіях, з нею “узгоджували”, приміром, коментар до спогадів Л. Пантелєєва і т. д. Тільки В. Дудку спало на думку уважно перевірити, чому існують газетні повідомлення та епістолярні свідчення про читання 11 листопада та 18 грудня та немає жодних синхронних даних про виступ поета 21 листопада 1860 р. Ретельне дослідження проблеми переконало в тому, що під час публікації щоденника О. Штакеншнейдер трапилася помилка – її запис насправді постав 11 листопада. За відсутності автографа це потребувало неабияких зусиль, зокрема спеціального перегляду основних петербурзьких періодичних видань у пошуках оголошення про читання, якого й не було.

Багато нового дослідникові вдалося з’ясувати під час вивчення листів до Шевченка: уточнено датування кількох листів і записок, прояснено окремі місця епістолярного масиву, уперше з такою повнотою окреслено біографії

згадуваних осіб тощо. Помилка, якої припустився інтерпретатор поезії “І Архімед, і Галілей”, коли зауважив, ніби її написано в день народження М. Остроградського, забувши водночас про різницю між старим і новим стилями, певною мірою підважує доречність окремих спостережень, що, крім усього іншого, зайвий раз доводить граничну необхідність для літературознавства, як і всіх інших наук, точності й відповідальності. В. Дудко про недогляд делікатно згадує мимохідь – його цікавить час появи ділової записки математика до Шевченка.

Так само відкривавчою є стаття, присвячена з’ясуванню особи того, хто підготував першу публікацію Шевченкового Щоденника в “Основі”. Ним виявився зовсім не Л. Жемчужников (так колись стали для зручності вважати, не заглиблюючись у питання), а В. Білозерський. Паралельно вже вкотре дослідник демонструє, як обережне припущення в одній із праць, пізніше “поглиблюється”, а далі перетворюється на загальне місце, потрапляючи навіть до академічних видань. В. Дудко в цьому, як і в усіх без винятку інших випадках, скрупульозно, з подиву гідною повнотою відстежує у хронологічній послідовності всі розвідки, в яких ішлося про обговорюване питання, включаючи для багатьох уже неактуальні літописи життя і творчості Шевченка, що вийшли друком до появи праці П. Жура “Труди і дні Кобзаря” (1996).

У газеті “Русский инвалид” за 1863 р. В. Дудко виявив невідому публікацію уривка з поеми “Сон” (“У всякого своя доля”). У шевченкознавстві узвичаїлася думка, про те, що вперше фрагмент “Сну” надруковано у “Кобзарі” 1867 р. Він з’ясовує обставини появи Шевченкового твору в російській пресі, супроводжуючи спостереження докладним текстологічним коментарем.

Публікація дарчих написів в останньому Повному зібранні творів Шевченка стала істотною новацією – раніше цього не робили, вважаючи, імовірно, згаданий матеріал маргінальним. В. Дудко веде мову про те, що належне ставлення до Шевченкових дедикацій на книжках, відбитках орфів, малюнках, рукописах, фотографіях, а також власницькі написи дають багату інформацію для

з’ясування характеру взаємин із людьми, яким він дарував книжки, кола його лектури тощо: “...Відповідні інскрипти часом виявляються чи не єдиними “ключами”, з якими можна розпочинати спеціальні розшуки про таких осіб і їхні контакти із Шевченком” (337). Очевидно, цей розділ, як і деякі інші в 12-томнику, зокрема фольклорних записів, потребують оновлених підходів, тривалішої підготовки, що водночас спонукає до обговорення принципів укладання чергового академічного видання літературної спадщини Шевченка – актуальне завдання в найближчі десятиліття.

У деяких статтях запропоновано низку важливих уточнень, які стосуються коментарів до мемуарів про Шевченка (“Воспоминание о двух малярах” М. Костомарова, спогади Л. Пантелєєва, Л. Жемчужникова та ін.), а також вибору джерела для публікації (розповідь К. Піунової-Шмідгоф). Такі напрацювання мають лягти в основу академічного кількатомного видання спогадів про Шевченка, підготовка якого – у перспективних планах Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка.

У дослідницькому пошуку для В. Дудка не важать будь-які авторитети: якщо викладені твердження викликають сумнів, їх варто критично перевірити за першоджерелами. Такий підхід застосовано, наприклад, і в розгляді епістолярних матеріалів у літописі П. Жура, що, однак, не може бути приводом до цілковитої неґації етапної праці шевченкознавця. Помічені недоліки та пропуски мають уберегти наступних науковців від тих самих помилок, а головне – від сліпої довіри до друкованого слова.

Одне слово, збірка містить цілий ряд менших чи більших відкриттів, уточнень, спростувань, присутніх текстологічних деталей. Акумуляовані тут нові факти, що стали результатом здійснених на високому професійному рівні пошуків та узагальнень, є персональною заслугою В. Дудка як науковця унікальної ерудиції, спостережливості й таланту. Його здобутки буде враховано в подальших студіях (принаймні хочеться в це вірити), але ближчим часом напевно чи вдасться піднести загальний рівень шевченкознавства на заявлену висоту.

За словами В. Дудка, актуальних проблем у науці про Шевченка, не бракує: “Важливі додаткові ресурси для дослідження його оточення – листи до Шевченка, листування третіх осіб, мемуари й офіційні документи – <...> досі не опрацьовано належним чином. Навіть обізнані з технологіями біографічних розшуків шевченкознавці зазвичай не беруться за цю роботу з огляду на маргінальність – з погляду “високої науки” – багатьох осіб, життєписи яких належить відтворити. Хоча, як цілком

очевидно, важливо якомога більше знати про всіх осіб із Шевченкового оточення, адже без цих відомостей годі детально відтворити його життєпис” (178). Локальні, здавалося б, сюжети унаочнюють міру невивченості спадщини Шевченка, яка потребує ще не однієї пари небайдужих робочих рук.

Без сумніву, книжка сприятиме активізації джерелознавчих розшуків, зміцненню фактографічної бази інтерпретаційних досліджень спадщини поета і художника.

Отримано 13 жовтня 2014 р.

*Олександр Боронь
м. Київ*